

Tőke Ferenc: „Spira históriája“.

Írta: DÉZSI LAJOS.

Az olasz reformáció históriájából ismeretes Spiera, Spira v. Spera Ferenc históriája. Ez a citadellai (Padua mellett) jogtudós 1542 körül a reformációhoz csatlakozott, de később megbánta hitehagyását s jelentkezett Joannes Della Casa velencei pápai követnél, hogy vissza akar térni az elhagyott egyházba. Ez nem elégedett meg ezzel a kijelentéssel, hanem azt kívánta, hogy a nagy nyilvánosság előtt tegyen vallást arról, hogy szánja-bánja bűnét s visszatér az elhagyott akolba. Ez az izgalom annyira megzavarta Spiera lelkivilágát, hogy lelkibeteg lett, folyvást azt hajtogatta, hogy kiesett Isten kegyelméből s reá most már kárhozat vár. Nem akart ételt venni magához, sőt öngyilkosságot is kísérelt meg. Páduába vitték, hol három híres orvos is kezelte, de siker nélkül. Az 1549. év végén halt el. Betegsége alatt az emberek csodájára jártak, próbálták eloszlatni aggodalmait, vigasztallák, bátorították. Ezek között volt a híres Vergerius Péter Pál, a magyar Tordai v. Torda Gelous (Gyalui) Zsigmond, akit Vergerius „philosophiae professor“-nak nevez, Curio pedig azt mondja róla: „eujus eruditio et probitas et pietas singularis, non in Pannonia modo, sed etiam apud Italos et Saxones, celebrabatur“ (A Michaud-féle „Biographie universelle“ hibásan írja Géléniusnak); Gribaldi Máté és Serimger Henrik, aki Henricus Scotus néven szerepel, mert Skótországbán született. Ezek a látogatók mind leírták tapasztalataikat, miket láttak és miket beszéltek a beteggel s a legtöbb nyomtatásban is közreboesátotta jelentését. A Scotusé elé maga Kálvin írt előszót, mely ez esetet és ennek tanulságait egyházi szempontból magyarázza. Csakhamar azután egybegyűjtötték ezeket s a Caelius Secundus Curiotól már korábban olaszból latinra fordított, Páduából keltezett hat levéllel és Kálvin előszavával és Borhains Márton baseli lelkész Véleményével Baselben 1550-ben latin nyelven egy kötetben kiadták.

A meglehetősen ritka nyomtatvány címe: FRANCISCI SPIERAE, QVI QVOD SVSCEPTAM femel Euāgelicę ueritatis professionē abnegaffet, damnaffetq̄, in horrendam incidit defpe- rationem, | HISTORIA, | A' quatuor fummis uiris, fumma fide cou- | scripta: cum clarifs. uirorum Præfationi- bus Cælij S. C. & Io. Caluini, & Petri Pau- | li Vergerij Apologia: in quibus multa hoc tempore scitu digna grauifsi- | mē tractantur. | *Accebit quoq̄ Martini Borrhai, de usu, quem Spieræ tum exemplum, tum do- | ctrina afferat, iudi- | cium.* | 2. Petri 2. *Satius fuisset non cognouisse uiam iu- | stitię, quam ea cognita, ab eo descuiße | quod illis traditum est, sancto | præcepto.* | BASILEAE, M. D. L. Kis 8°. 7 számozatlan levél, 1—191 lap, 9 számozatlan lap. (Index.) A 144. lap után a Függelék külön címlappal, mely nem számító- dik be a lapszámozásba. (Szép példánya van meg a Ráth-könyv- tárbán, a M. Tud. Akadémiában; egy 1608. évi hely nélküli kiadása a hódmezővásárhelyi ref. főgimnázium könyvtárában.) Még ugyanazon évben megjelent angol nyelven is. Német fordítását 1564. évből ismerem, melyet a frankfurti Baer 506. sz. antiquar- katalogusában láttam s ez a cég volt szíves azt használatra köl- csön adni. Ennek címe: „Ein erschrockliche Historia / Von Fran- cisco Spiera | Wie er in grausame ver- | zweiffung gefallen ist nach dem er mundlich | vnd schriftlich / die erkante warheydt | des heiligen Euangelij / vonn / wegen des zeydtlichen vnd auß- forcht der menschen / widerumb | verleugnet / hat. * | Zu einem Exempel Göttliches zorns / ... Matth. 10. | Fürchtet euch nicht für denen / | M · DLXIII. || 4°, A—Lij + 1 lev. = 4½ számozatlan levél. Lij b. lapon: Gott allein die Ehr | Ist meim (!) beger [Vignette] Gedruckt durch Leonhardum | Nassinger ||. Tartalma: A²: Volgen als zur vorred / Drey Christliche vermanungē ... az első a magyar reformáció történetéből is jól ismert Illyricus Flaccius Mátyástól, a második Melancton Fülöptől. A három intés után a fent leírt latin kiadásban is meglevő, olaszból fordított hat páduai levél (1548 nov. 12—27.) következik. Ezután E^b: Diß hieher ist die History von dem er- | schröckligenn fall Francisce (!) spiere durch ettliche | Sendbrieff stucks weiß erzöhlt worden. Jetzund folget die selbig aus den Schrifften des Hochgelehrten Herrn Matthei Gribaldi ... Majd (G²^b) bibliai idézetek s „Ein schön Gebett“ után a Vergerius Capo d'istriai püspök 1548 dec. 30-án Páduából keltezett levele „Dem Ehrwirdigen | in Gott Vatter vnd Herrn Suffraganeo ihn (!) Padua / ꝛc. Grueß vnd heyl / durch

vnsern Herrn | Ihesum Christum | Amen. | DER geist gottes ...
Bewegt vnd treibt mich ...“ (V. ö. Goedeke Grundr. II. 245. 25^b.)

Magyarra Tőke Ferenc fordította, akinek nevét Sziget első ostromának (1556 jún. 11—júl. 22.) megénekeléséből (1556) is ismerjük. Mind a két művet Alsó-Lindván szerzette, ezt a Spiera-történetet 1553-ban, még pedig „énekbe“, hogy az énekmondók is előadhassák. Curio azt írja a tőle latinra fordított hat olasz levél elé tett előszavában, hogy ennek a csodás esetnek három hónap alatt az egész keresztény világon híre ment, nálunk több idő kellett, míg feldolgozhatták: három-öt év, ami az akkori viszonyokhoz képest is elég hosszú idő, kivált ha meggondoljuk, hogy magyar is volt az eset szemtanúi és leírói között. De lehetett korábbi magyar feldolgozása is, mint az 1553-iki, különösen azért, mivel prot. térítői célokra hatásosan használhatták fel. A Tőke feldolgozásának minden valószínűség szerint az 1550-iki kiadás volt a forrása. Erre való célzás lehet az ének 405—8. sora:

„Az ő nagy sok dolga nem férne énekben
Csak azok, melyeket megírtak könyvekben.
Kik ők magok látták, környüle forgottak,
Nagy szépen életit például megírták.“

Szilády Aron, aki ezt az éneket a Régi M. Költők Tára VI. kötetében (115—130 l.) becses jegyzetekkel (334—8. l.) ellátva kiadta, jól sejtette, hogy a forrása ez lehetett, mert ugyanezt a címet közli egy hely- és évnélküli kiadás után, melyet „ma már felette ritka könyv“-nek nevez, *úgy hogy nem is tudta megkeríteni, össze se tudta tehát vetni vele*, mint maga elismeri, idézetei másodkézből valók, t. i. Ch. H. Sixt: „Petrus Paulus Vergerius“ c. monografiája második kiadásából (Braunschweig. 1871. V. ö. Biblioteca della riforma I. Vergerio. Roma, 1883.). Ez magyarázza meg, hogy mindössze 17 sort használhatott fel összehasonlításra; ez magyarázza meg, hogy mi most újra foglalkozunk vele.

Összevetve a Tőke feldolgozását az 1550-i bázeli szerkezettel, megállapíthatjuk, hogy e gyűjteményben megjelent különböző tudósításokból szabadon alakította elbeszélését. A bevezetés alapeszméje, hogy aki nem hisz a régi csodáknak, higgyen ennek a mostani időben történt nevezetes esetnek, megvan a Curio előszavában („Miracula et prodigia ... quod si qui negent: vel hoc uno, ut innumera taceam, quae in aliis oris, hac ipsa

nostra aetate, edita sunt, convinci possunt“). Az elbeszélés elején Gribaldit követi. Pl.:

„Házastársa néki gyermeki sok vala,
 Világi marhával ékes, dicsős vala,
 Tisztes méltósággal becsületes vala,
 Nagy sok ajándékot Istentől vött vala.
 Az szent írást által megértette vala,
 Magát és istenét megismerte vala,
 Minden idvösségnek Krisztust vallja vala,
 És nagy buzgósággal prédikálja vala.“

„... Uxore, liberis undecim, terrenis bonis, officiis, & dignitatibus egregie dotatus: cum, per ineffabilem Dei gratiam, Spiritus sancti dona recepisset; Dominumque Jesum Christum, servatorem nostrum per Scripturarum omnium revelationem plenissime cognovisset; ac Spiritus sancti luce illustratus, solum Christum cum magno fervore palam fateretur; ac praedicaret...“

Nem lehetetlen, hogy a 16. sorban levő „Citadelle város ő hazája vala, Ötven esztendőben mikor írának vala“, a Gribaldinál levő „Fr. Spiera... ex castro Citadella oriundus vir circiter annorum quinquaginta natus“ félreértése; annál bizonyára sokkal jobban tudott latinul, hogy ne tudta volna, hogy itt Spiera mondatik ötvenévesnek, de mivel maga mondja, hogy „vizhazvonó néppel való vesződésben“ „szerzé ezt versekben“, tévedését sok baja közt nem vette észre; az is lehet, az ötven évről jutott eszébe, hogy az esemény 1550-ben (recte: 1548) történt.

Mikor a pápai követ Velencébe idézi Spierát s az útrakél: útközben heves tusa foly a Lélek és Test között. Ez a rész Gelous históriájában van meg ilyen bőven, pl. kezdete:

A lélek az ellen ígyen inti vala:
 „Francisce magadba miért búsolkodom,
 Mely felé hajlnál azon gondolkodom?
 Hadd el az félelmet kiből sápolódom,
 Figyjed Istenedet, kivel bátorodol!
 Hol vagyon most néked régi bátorságod?
 Hol vagyon most néked régi erősséged?
 Hol vagyon most néked állhatatosságod?
 Hol vagyon te benned Krisztusról vallásod?

„Jusson jól eszedbe Dániel írása,
 Egő kemencéből kiszabadulása,
 És az szent Péternek Krisztusról vallása,
 Nagy erős temlecből kiszabadulása.“

„Et spiritus prior: Francisce-inquit-quid tamdiu dubius fluctuas, utram in partem animum inclines? Abjice formidinem, indue arma fidei, sollicitudinem pone: Deo curae eris. Ubi est illa pristina tua animi magnitudo, ubi virtus digna te? ubi constantia? Agitur de Christi gloria... Veniant tibi in mentem Danielis socii illi, in fornace aestuantis flammae, admirabili Dei ope, conservati: et Petrus, Angelo duce liberatus, ex arctissima carceris custodia...“

A test és lélek beszélgetése a 49. verssortól a 116-ig terjed s Gelous előadását követi, hol ezt maga Spiera beszéli el; az ezután következő részletet Tőke összevonja; Velencében Sp. megtagadta hitét s kötelezte magát, hogy a „másodtagadást“ otthon nyilvánosan végrehajtja, de hazatérő útjában megint a Szentlélek s itt Gelous elmondja az intőszavakat, Tőke csak egy versszakba vonja össze az egészét. Hogy itt Gribaldit nem követheti, abból is kiviláglik, hogy Gribaldi csak a Velencéből hazatéréskor történt megintést ismeri.

Ezután ismét Gribaldi nyomán halad, de erősen kivonatolva s egyszersmind Geloust is felhasználva, t. i. Gribaldinál nines meg, hogy Nardinus Jakab házába vitetett (az ének szerint: „A böles doktorokhoz vitették Padvában, Nardinus Jakabnak ő híres házában“). Scotus előadása Jacobus Ardinust említi, Gelous ellenben Jacobus Nardinust, sőt azt is mondja, hogy ő maga ott látta a szerencsétlen beteget. Ez a versszak:

„Hallj ez csoda dolgot! semmit ő nem eszik,
Igen szomjuhozik, de nem hevejtőzik,
Derék folyóvizet meginná úgy tetszik,
Színe állapotja semmit nem változik.“

„Gribaldinál: „... nec appetit, nec edit; nec quod per vim illi ingeritur, digerit: nec quisquam excernit, solum potat; imo sibi inexplibili torquetur: Histrum et Nilum biberet.

A műtetés megint Gelousnál található meg. Gribaldi a forrása az ezt követő versszaknak. A három jeles doktorról Curio és Henries Scotus is beszél ugyan, de a nevek írásából (Curionál: Frizimeliga, Bellacates, et Stephanelus; Scotusnál: Frismedica, Bellocatus, et Paulus Crassus; Gelousnál: Franciscus Frizimeliga, Paulus Crassus, Aloysius Bellachates) megállapítható, hogy itt is Geloust követi, de Gelous után Gribaldi is forrása (169—180. v. s.). A 181—184. verssoroknak Vergerius lehet alapja, habár meglehetősen szabadon kivonatolva:

„Efféle sok mondást mikor beszél vala,
Sokan csodájára oda gyűlnek vala,
Tizenkét országból nemzetség ott vala,
Kik közül némelyik *tanuló* is vala.“

„En tibi *ex diversis nationibus duodecim*: quanquam etiam plusquam trecenti, aut quadringenti, una cum his, viceni-quini aut triceni, saepius interfuere: adeo ut id quidem jam universo terrarum orbi, nedum toti Gymnasio, notissimum sit. *Nam bona pars eorum Scholarium*, qui adfuere, ad patrios etiam lares eâ de re conscripserunt.“

A folytatás: Vergerius és Gribaldi látogatása és vallási vígasztalása Gribaldi elbeszélésével egyez meg, de a légyepizódnál a szómagyarázat (Beelzebub) magától Tökétől származhat, kinek erre az ötletet a Curio-féle harmadik levél adhatta; a 257–260. verssornak szintén ez lehet forrása.

Ezután a Spiera kétségbeesett nyilatkozatait (261. kk. v. s.: Ott jó reménységre ötet intik vala — Monebatur in frequenti consolatione, ut spe bona esset stb.) főleg Gelous szerint közli, de természetesen több rész a mások elbeszélésében is megtalálható. A 361. kk. v. s. szerint: „Egy ördögforgató hozzája jött vala, Kinek Sandionus Bernáld neve vala“; erről a Curiotól fordított negyedik levél szól (az exoreista neve itt Bernardinus Scardoneus), a továbbiakban is ezt követi egész a 396. verssorig. A Spiera öngyilkossági kísérletét (397. kk. v. s.) Gribaldi beszéli el s ezzel véget ér Tőke elbeszélése is. Ami tárgyhoz tartozó még ezután következik, az csak annyi, hogy azt írják, hogy kétségben, kínjában „Pápa ellen való nagy sok kiáltásban“ megholt vala s „az ő nagy sok dolga nem férne énekben“. Egy hosszú elmélkedés zárja be az elbeszélést azokról, akik csak névleg keresztyének (fejedelmek, szörzetek, tisztviselők, minden emberek): vajha ezeknek megjobbulására szolgálna a Spiera Fereuo doktor példája. Az elmélkedés végére Kálvin előszava lehetett hatással, ő hangsúlyozza azt benne, hogy ez a csoda a pápa megszegyenítésére szolgál s az utolsóelőtti versszak is a Kálvin előszava befejezésének visszhangja:

Tartson meg az Isten mindnyájan az hitben,
Neveljen, éltessen az ő beszédében,
Bátorítson minket az igaz vallásban,
Ez család világból vigyen országában.

Kálvinnál: „Dominus Jesus, in rectâ sincerâque Evangelii sui fide, corda nostra confirmet; ac linguas in constanti ejus confessione retineat: ut

nunc Angelis concinentes, una cum ipsis beato coelestis regni gaudio tandem fruamur!“

Miként ez egybevetésből is kitetszik, Tőke eléggé szabadon bánik a tárggyal. Nem fordítja le a latin kiadást, hanem annak alapján maga ír egy egyháztörténeti éneket, mely a különféle tudósításokat egységes műbe foglalja össze. Ismerve ezt a latin gyűjteményt, meglep, mennyire tud uralkodni magán, hogy a véget érni nem akaró szentírásbeli idézetek s párbeszédék közül csak a lényegeseket válassza ki, habár mint papi embert hivatása csábíthatta, hogy lehetőleg semmit el ne hagyjon belőlük. Tőle származik az ének szerkezete, mely szokásos prolóógus és epilógus közé iktatva, elég érdekesen mondja el az akkor főleg protestánsok által nagy buzgósággal terjesztett eseményt, melyet — mint Tőke is — térítői célra is igyekeztek felhasználni. A latin gyűjtemény egyik szerkesztője említi, hogy az egész keresztyén világon elterjedt az, tehát midőn magyarra fordították, a magyar irodalom ezzel is belekapcsolódott a nyugati eszme- és érdeklődésközösségbe. A belekapcsolódás módja figyelemreméltó, t. i. irodalmi szempontból értékesebb, mint pl. a németek száraz prózai fordítása.

(Irodalom. — Francisci Spierae... historia. Basileae 1550. (Akad. Ráth-kvt.)... Historia Francisci Spierae... (S. l.) Anno 1608. (Hódmezöv. ref. főgimn. kvt.). — Ein erschrockliche Historia / von Francisco Spiera... (S. l.) 1564. — *Tőke F.*: Az Istennek röttenetes haragjáról (1553.). Born. Énekesk. 1582. CCXLI—VI. és Lugossy-kód. 34—40. lev. (1—408. v.-s.) *Szilády A.*: Régi M. Költők Tára VI. k. Bp. 1896. 115—30. l. (szöveg), 334—8. l. (jegyzetek). — *C. L. Roth*: Franz Spiera's Lebensende. Nürnberg, 1829. — *M. II. Stzt*: Petrus Paulus Vergerius. Braunschweig, 1855. II. kiad. U. o. 1871. — Michaud-féle Biographie Universelle. Tome XL. Paris. (S. a.) 50—51. l. [Ez említi, hogy *I. D. C. G.* (mely monogrammok a szerző nevét rejtik) egy ötfelvonásos rossz tragédiát is írt róla jelenetezés nélkül, karokkal, egy szonettel és tartalommal, Claude Bouchartnak, a filozófiai tanárának Lausanneban ajánlva; címe: „François Spera, ou le Désespoir.“]. *Dr. Herzog*: Real Encyclopädie für protest. Theologie u. Kirche. XIV. Bd. Gotha 1861. 668—76. l. (magától Herzogtól). — Biblioteca della riforma Italiana. I. Vergerio. Roma. 1883.—)